

Alles heeft zijn prijs

Volgende maand is het vijfenvijftig jaar geleden dat Claus von Stauffenberg een bomaanslag op Hitler pleegde. De aanslag mislukte. Geen mens weet wat er zou zijn gebeurd als de aanslag wel zou zijn gelukt. Feit is dat deze man – samen met vele anderen – naar dit middel greep om de personificatie van het kwaad teniet te doen. Von Stauffenberg was aristocraat en officier. De familie woonde drie eeuwen lang in Schloss Stauffenberg. Claus zelf woonde als kind in het Altes Schloss in Stuttgart. Zijn vader was daar hofmaarschalk van de laatste koning van Württemberg. Veldmaarschalk August von Gneusenau was een van zijn voorouders. Als aristocraat belichaamde Von Stauffenberg de dienstbaarheid aan en verantwoordelijkheid voor de monarchie die ooit bestond.

In 1926 koos hij voor de Reichswehr. Kandidaten voor officiersposten moesten eerst als gewone soldaten dienstdoen. Pas in 1930 werd

¹ Claus von Stauffenberg en zijn mystieke kruistocht tegen Hitler, door Michael Baigent en Richard Leigh. Tirion, Baarn, 1994.

hij luitenant. In 1936 werd hij toegelaten tot het Stabskollegium in Berlijn. Tijdens deze cursus schreef hij twee stafstudies. Een was getiteld 'Gedachten over de binnenlandse verdediging tegen vijandelijke paratroepen'. Hij won er een prijs mee. De tweede was een pleidooi om naast tanks ook cavalerie te behouden.

Von Stauffenberg nam als logistiek officier van de Lichte Divisie deel aan de invasie van Tsjecho-Slowakije en Polen. Met dezelfde divisie, dan georganiseerd tot Zesde Pantserdivisie, nam hij deel aan de aanval op Frankrijk. Aansluitend werd hij geplaatst bij de generale staf, waar hij in 1941 majoor werd. Vanuit het Oberkommando des Heeres werd hij in 1943, in de rang van luitenant-kolonel, als stafofficier Operaties geplaatst bij de Tiende Pantserdivisie in Noord-Afrika. Binnen twee maanden was hij invalide. Een salvo van een Amerikaans P-40 vliegtuig kostte hem het linkeroog, de rechterhand, en de ringvinger en pink van zijn linkerhand. Hij bleef in dienst en werd stafchef van het Allgemeines Heeresamt aan de Bendlerstrasse. In juni 1944 werd hij kolonel en stafchef van het reserveleger. Hij was inmiddels één van de sleutelfiguren in het verzet tegen Hitler.

Zoals Baigent en Leigh¹ duidelijk maken, kent het militaire verzet een lange geschiedenis. Al in 1938 – ten tijde van de crisis om Tsjecho-Slowakije – zond de toenmalige chef van de generale staf, Ludwig Beck, het volgende bericht naar Hitler:

„De opperbevelhebber van het leger en zijn hoogste bevelvoerende generaals verklaren tot hun spijt dat zij geen verantwoordelijkheid kunnen aanvaarden voor een dergelijke oorlog zonder een deel van de schuld op zich te nemen in de ogen van het volk en de historie. Als de Führer deze oorlog toch wil doorzetten, dienen zij daarom hierbij hun ontslag in”.

Toen Chamberlain en Daladier Tsjecho-Slowakije opgaven, werd de dreiging van oorlog afgewend. Hiermee viel ook het fundament onder het toenmalige militaire verzet weg.

In de jaren daarna werden meerdere aanslagen voorbereid. Geen van deze pogingen lukte. De samenzweerders van de twintigste juli 1944 – militairen en burgers – betaalden een zware prijs. Minstens acht pleegden zelfmoord. Tweeenvijftig officieren, onder wie tien generaals en

één veldmaarschalk, werden uit de dienst ontslagen om ze als burgers te kunnen berechten. Het Volkgerechtshof veroordeelde zo'n tweehonderd beklagden; de dood van rechter Freisler redde diverse anderen het leven. De wraak raakte ongeveer twee- tot drieduizend mensen. Stauffenberg zelf werd, met drie anderen, op de binnenplaats van het ministerie van Oorlog gefusilleerd. Vier leden van zijn familie waren bij de aanslag betrokken. Geen van hen overleefde.

Alle betrokkenen moeten hebben geworsteld met de vraag naar goed en kwaad. Uiteindelijk was Hitler voor hen de incarnatie van het kwaad, de aartsvijand van het Duitsland dat zij wensten te dienen. Hun eergevoel en plichtsbesef waren van een andere orde dan de leuzen van het nationaal-socialisme. Vanuit hun overtuiging restte er geen alternatief.

We kunnen deze worsteling ook in een breder kader bezien. Baigent en Leigh vinden het geen toeval dat de twee monsterlijkste 'ismen' van de twintigste eeuw wortel schoten in Duitsland en Rusland; de twee landen die het meest van een collectieve identiteitscrisis te lijden hadden, het meest op zoek waren naar een eigen identiteit en daardoor het kwetsbaarst waren. Zij trekken een vergelijking met de individuele mens die een dergelijke crisis doormaakt. In zijn zoektocht naar het eigen ik valt hij maar al te gemakkelijk in de handen van een kleine Führer, een goeroe of een sekteleider. In beide gevallen wordt de behoefte aan een eigen identiteit bevredigd door een surrogaat. Identiteit en persoonlijkheid worden daarbij dankzij de groep verworven.

Misschien zien we in de Servische Republiek op dit moment hetzelfde gebeuren. Er ontstaat mogelijk opnieuw iets als de gedachteloze razernij van Achilles, gebaseerd op een historische erfenis en de daaruit voortvloeiende percepties. Een woede die een bredere morele context ontbeert en die haar inhoud vindt in gedwongen solidariteit en eenvormigheid. Misschien staan er ook daar militairen en burgers van kaliber op om de leiding een spiegel voor te houden. Mocht dat gebeuren, dan bij voorkeur met een beter resultaat.

Als we het dan toch over gedenken hebben, verdient ook de invasie in Normandië (in juni 1944) aandacht. Het was deze operatie die nazi-Duitsland met een tweede front confronteerde. Het was een van de grotere operaties die uiteindelijk een wrede bezetter op de knieën dwong. De vele duizenden graven van Canadezen, Britten, Amerikanen, Polen en anderen getuigen nog steeds van de prijs die door hen voor anderen werd betaald. Stephen E. Ambrose citeert in zijn epos over D-Day² generaal Eisenhower, die bij de twintigjarige herdenking van D-Day in 1964 door Walter Conkrite werd geïnterviewd. Kijkend naar het Kanaal zei Eisenhower:

„You see these people out here swimming and sailing their little pleasure boats and taking advantage of the nice weather and the lovely beach, Walter, and it is almost unreal to look at it today and remember what is was. But it's a wonderful thing to remember what those fellows twenty years ago were fighting for and sacrificing for, what they did to preserve our way of life. Not to conquer any territory, not for any ambitions of our own. But to make sure that Hitler could not destroy freedom in the world. I think it's just overwhelming. To think of the lives that were given for that principle, paying a terrible price on this beach alone, on that one day, 2.000 casualties. But they did it so that the world could be free. It just shows what free men will do rather than be slaves”.

De wereld om ons heen kent nog steeds kwaad, niet in de term van volk, maar in de persoon van leiders, en in de vorm van systemen die internationaal geaccepteerde maatstaven terzijde schuiven. Soms is dit kwaad van zodanige aard dat wij niet kunnen blijven kijken. Wie het kan, moet dan sterk zijn voor de zwakken en een voorbeeld geven aan de sterken.

² D-Day June 6, 1944: The Climactic Battle of World War II, door Stephen E. Ambrose, Simon & Schuster, New York, 1994.